

SÍNTÁÀSÌ ÌPÈDÈ ÌJERÒ ÀTI MÒBÀ: ÌJÁBÒ ALÁBÓDÉ

Oluyomi Christiana KEKERE-ODE

Department of Linguistics, African and Asian Studies

University of Lagos

oluyomikekereode@gmail.com

DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.20767567>

Àṣamò

Ọ̀nà ibeèrè àti itenunmò jẹ́ igbésè girámà-onidàrò olófin méjì tí a fí ìdí rẹ̀ múlẹ̀ nínú Yorùbá àjùmòlò èyí tí a tí ṣàlàyé nínú iwádíí yíí. Síbèsíbẹ̀, gégé bí imò aṣewadíí, iwónba diẹ̀ ní a mọ̀ nípa nṁkan wònyí ní ipèdè Ìjerò àti Mòbà àwọn ipèdè méjì tí ó wà ní àárín gbùngbùn Yorùbá. Iwádíí yíí ṣe àyèwò ipilẹ̀ ọ̀nà ibeèrè àti itenunmò ní ipèdè Ìjerò àti Mòbà pẹ̀lú àfiwé àwọn igbésè wònyí pẹ̀lú èdè Yorùbá àjùmòlò. Iwádíí yíí ṣe àfihàn diẹ̀ nínú àwọn ijọra àti iyàtò tí ó wà láàárín àwọn ẹ̀ka èdè méjèèjì. Bí ó ti rí ní Yorùbá àjùmòlò, ọ̀rọ̀ ibeèrè ní èdè Yorùbá n wáyé lẹ́yìn wúnrẹ̀ tí à n ṣe itenunmò rẹ̀ gégé bí ó ṣe rí nínú Yorùbá àjùmòlò. Lákòòtán, gégé bí ó ti rí ní Yorùbá àjùmòlò, ibáṣepọ̀ wà láàárín sántáàsì ọ̀nà ibeèrè àti itenunmò ní ipèdè Ìjerò àti Mòbà nítorí pé àwọn méjèèjì ní ó n lo atọ̀ka fún ìṣèbèèrè àti itenunmò wọn. Iwádíí yíí jẹ́ kí a mọ̀ bí àwọn ẹ̀ka èdè méjèèjì yíí ṣe n ṣe ibeèrè àti itenunmò wọn.

Kókó-ọ̀rọ̀: agbáyewò, àpólà, ibeèrè, ipèdè, sántáàsì

1. Ifáàrà

Èdè Yorùbá jẹ́ ọ̀kan lára àwọn èdè tí ó gbajú gbajà láàárín àwọn èdè iyókù ní agbáyè. Ọ̀kan pàtàkì lára èdè orilẹ̀ èdè Nàìjíríà ní èdè Yorùbá jẹ́. A lè rí àwọn tí wón n sọ èdè yíí ní orilẹ̀ èdè m̀ìràn ní apá iwọ̀ oòrùn Áfíríkà àti ní ilẹ̀ aláwọ̀ funfun.

Opadotun (2000) sọ pé ohun kan pátó tí ó ṣe ní kàyéfi nípa èdè Yorùbá ní wí pé kò sí ẹnì tí ó lè sọ pátó ibi tí orúkọ nàà ti ṣàn wá bí agbada omi, ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ kàn gbìyànjú láti fí ọ̀yè gbé ọ̀rọ̀ nàà kí wón sì sọ tiwọn ní.

Olumuyiwa (1994) sọ pé gégé bí èdè agbáyé ṣe ní ẹ̀ka èdè lókanòjòkan, bẹ̀e nàà ní èdè Yorùbá ní àwọn ẹ̀ka èdè tirẹ̀. káàkiri ilẹ̀ ayé ní èdè kòòkan tí ní ẹ̀ka èdè. Èdè kan kò dára ju èkejì lọ, bákan nàà ní olórí ẹ̀ka èdè kan tàbí ẹ̀ka èdè lókan-ò-jòkan kò dára ju ara wón lọ. Iṣẹ̀ tí a n fí olórí ẹ̀ka èdè ṣe nàà ní à n fí ẹ̀ka èdè kòòkan ṣe.

Awobuluyi (1998) ṣàlàyé pé èdè kòòkan ní ó maa n ní ẹ̀ka èdè tirẹ̀; kò sì sí iye ẹ̀ka èdè tí èdè kan gbòdò ní. Ohun tí ó dájú ní pé àwọn ẹ̀ka èdè bẹ̀e saábà maa n pọ̀. Àwọn àwùjọ tí ó dó ti ara a maa gbọ̀ ẹ̀ka èdè ara wón ní agbóyé.

Iṣẹ̀ iwádíí yíí wà fún lati wòye bí sántáàsì ipèdè Ìjerò àti Mòbà ṣe rí. Iyàtò àti ijọra tí o wà láàárín ẹ̀ka èdè méjèèjì ní iṣẹ̀ iwádíí yíí yóò wò. Àfojúsùn fún iwádíí yíí yóò jẹ́ fún bí ẹ̀ka èdè méjèèjì tí à n gbé yèwò ṣe n ṣe itenunmò gbólóhùn àti ọ̀nà tí wón n gbà beèrè ibeèrè .

Bí a bá wò èdè lápapò, ọ̀nà tí à ń gbà ẹ̀ ẹ̀ itẹ̀numọ̀ nínú èdè yàtò sí ara wọn. Èdè Yorùbá máa ń ẹ̀ itẹ̀numọ̀ pẹ̀lú wúnrẹ̀ “ní”. Ídírí tí a fí ń ẹ̀ itẹ̀numọ̀ nínú èdè ní láti mú kí itumọ̀ gbólóhùntí à ń ẹ̀ itẹ̀numọ̀rẹ̀ lóòrín.

Ní ọ̀nà kejì ẹ̀wẹ̀, fún ọ̀nà tí à ń gbà ẹ̀ ẹ̀ ibéèrẹ̀, a ẹ̀ àwárí oríṣíríṣi gbólóhùn ibéèrẹ̀ bí ibéèrẹ̀ bẹ̀ni/bẹ̀kọ̀, ibéèrẹ̀ pẹ̀sì jẹ, àti bẹ̀ bẹ̀ lẹ̀. Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé oríṣíríṣi ibéèrẹ̀ ní ó wà, ibéèrẹ̀ bẹ̀ni/bẹ̀kọ̀ àti ibéèrẹ̀ onídahùn aláláyé ní ipèdè Ìjẹrò àti Mòbà ní a fẹ̀ gbé yẹ̀wò. Irú ibéèrẹ̀ yìí fẹ̀ kí ẹ̀ni tí a bẹ̀rẹ̀ ibéèrẹ̀ lówò rẹ̀ fẹ̀sì bí ó bá ẹ̀ wòye ọ̀rọ̀. Ní Yorùbá àjùmòlò atọ̀ka fún ibéèrẹ̀ onídahùn aláláyé ní **ibo, ta, kí, èlò, èwo, méléò**. Ibeèrẹ̀ bẹ̀ ni/bẹ̀ kọ̀ jẹ̀ ibéèrẹ̀ tí à ń lo idáhùn bẹ̀ ni/bẹ̀ kọ̀ fún. Atọ̀ka fún ibéèrẹ̀ bẹ̀ ni/bẹ̀ kọ̀ ní **sé, òjé, ha, àbí sẹ̀bí, ní, bí**, àti **ha....bí**.

Àfojúsùn àpílẹ̀kọ̀ yìí ní láti ẹ̀ àgbéyẹ̀wò iyàtò àti ijọra tí ó wà nínú gbólóhùn àfiyèsí alátẹ̀numọ̀ àti ọ̀nà ìṣẹ̀bẹ̀rẹ̀ ipèdè Ìjẹrò àti Mòbà.

Èrò̀ngbà iwádíí yìí ní láti ẹ̀ àgbéyẹ̀wò bí àwọn ẹ̀ka èdè méjèjì tí à ń gbé yẹ̀wò ẹ̀ ń ẹ̀ itẹ̀numọ̀ ní ẹ̀ka èdè wọn. A ọ̀ò ẹ̀ àyẹ̀wò atọ̀ka itẹ̀numọ̀ fún ẹ̀ka èdè méjèjì.

1.1. Àgbéyẹ̀wò ẹ̀ ẹ̀ àwọn aṣíwájú

Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn onímọ̀ èdè ní wọn tí fí èrò wọn han lórí sín-táàsì èdè. Ní ipin yìí, àgbéyẹ̀wò wa yóò pín sí ọ̀nà méjì, a ọ̀ò ẹ̀ àgbéyẹ̀wò gbólóhùn àkiyèsí alátẹ̀numọ̀ àti ìṣẹ̀bẹ̀rẹ̀ èdè Yorùbá.

1.1.1. Àgbéyẹ̀wò ẹ̀ ẹ̀ aṣíwájú lórí gbólóhùn àkiyèsí alátẹ̀numọ̀

Susie (2006) gbà pé itẹ̀numọ̀ jẹ̀ ọ̀nà tí a fí ń sàmí sí àlàyé nínú ibánisọ̀rọ̀. Ó ń pín gbólóhùn sí itẹ̀numọ̀ àtiigbèrò tí ó wà ní ibámu pẹ̀lú àlàyé àtẹ̀yinwá. Atọ̀ka itẹ̀numọ̀ ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ èdè ní ó yàtò sí ara wọn.

Bamgbose (1990) ṣàlàyé pé gbólóhùn àkiyèsí alátẹ̀numọ̀ jẹ̀ èyi tí a fí máa ń pé àkiyèsí sí fọ̀nrán ihun tàbí odiidi gbólóhùn. Ó sọ pé àwọn fọ̀nrán ihun gbólóhùn tí a lè ẹ̀ àkiyèsí wọn ní olùwà, àbò, èyán, olórí ọ̀rọ̀ ẹ̀ ẹ̀ àtí àpónlẹ̀, ẹ̀rún “ní” ní à sí máa ń fí ẹ̀ atọ̀ka gbólóhùn nàà.

Arokoyo (2018) sọ pé gbólóhùn àkiyèsí alátẹ̀numọ̀ ní ọ̀nà tí à ń gbà ẹ̀ ẹ̀ itẹ̀numọ̀ wúnrẹ̀n kan nínú gbólóhùn. Itẹ̀numọ̀ tọ̀ka sí àlàyé tí ó wà nínú gbólóhùn ọ̀rọ̀ nàà láti olùsọ sí olùgbọ̀. Ó jẹ̀ ohun tí ó ń ṣiṣẹ̀ idámọ̀ nínú gbólóhùn.

Olaogun (2018) gbà pé gbólóhùn alátẹ̀numọ̀ jẹ̀ ẹ̀yà sín-táàsì gbogbogbò, iye ní p;e kò sí èdè àgbáyé tí kò ní ọ̀nà tí wọn ń gbà ẹ̀ ẹ̀ itẹ̀numọ̀ fún ọ̀rọ̀ wọn. Síbẹ̀síbẹ̀, ọ̀nà tí wọn ń gbà ẹ̀ ẹ̀ itẹ̀numọ̀ yàtò sí arar wọn. Àwọn èdè kan ń ẹ̀ itẹ̀numọ̀ nípa lílo mọ̀fíimù kan nígbà tí àwọn mǐràn ń lo àkojọ̀pọ̀ ọ̀rọ̀.

Gbólóhùn àkiyèsí alátẹ̀numọ̀ jẹ̀ ohun èlò sín-táàsì níbi tí a tí máa ń ẹ̀ igbésíwájí fún àpólà orúko nínú gbólóhùn, èyi ní pé ẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀ kan tí a ẹ̀ itẹ̀numọ̀ fún máa ń wà ní iwájú nínú gbólóhùn. A lè ẹ̀ itẹ̀numọ̀ fún ọ̀rọ̀ orúko, ọ̀rọ̀ ẹ̀ ẹ̀ àtí ọ̀rọ̀ àpónlẹ̀. Ohun tí ó ẹ̀ gún-mọ̀ ní pé itẹ̀numọ̀ ní ẹ̀ pẹ̀lú àlàyé tàbí kí a mú kí wúnrẹ̀n kan ẹ̀ pàtàkì nínú gbólóhùn. Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé oríṣíríṣi àwọn onímọ̀ ní ó tí ṣiṣẹ̀ lórí gbólóhùn àkiyèsí alátẹ̀numọ̀ ní ẹ̀ka èdè Èkìtí tí wọn sì tí jẹ̀ kí a mò pé atọ̀ka itẹ̀numọ̀ ní ẹ̀ka èdè Èkìtí ní **ni, li** àti **ki**.

1.1.2. Àgbéyèwò iṣẹ́ síwájú lórí gbólóhùn ọ̀nà ìṣèbèèrè

Bamgbose (1990) ṣàlàyé pé ọ̀nà tí a fí mǎa n ́ ṣe ìbèèrè ni kí a lo wúnrè ìbèèrè nínú gbólóhùn. Àwọn atọ̀nà gbólóhùn tí a fí mǎa n ́ ṣe ìbèèrè ni *ṣé, ñjé, ṣèbí/ṣebí*. A mǎa n lo *ṣe* àti *ñjé* fún ìbèèrè bèè ni/bèè kọ.

Ìbèèrè jẹ́ ohun tí à n ló látàrí àti gbá otító mú nípá ohun kan. Nínú gírámà, ìbèèrè jẹ́ ọ̀nà tí à n gbà láti gba idáhùn. Ó kéré tán ọ̀rọ̀ iṣe kan gbódò wà nínú gbólóhùn ìbèèrè. Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ awọn onímọ̀ èdè Yorùbá ni í ti fí èròngbà wọn hàn nípá ọ̀nà ìṣèbèèrè èdè Yorùbá

Ọ̀nà ìṣèbèèrè àti oríṣiríṣi irinṣẹ́ itújáde ti pe àkíyèsí àwọn ọ̀jọ̀gbóm ní èdè Yorùbá láti ṣiṣẹ́ lórí ọ̀nà ìṣèbèèrè Yorùbá àjùmọ̀lò àti àwọn èka èdè rẹ̀ ṣùgbón sí imọ̀ olùwádíí kò tii sí iṣẹ́ lórí ọ̀nà ìṣèbèèrè ní ipèdè Ìjèrò. Nínú iwádíí yìí ó fihàn pé atọ̀ka ìbèèrè bèè ni/bèèkọ̀ ní ipèdè Ìjèrò àti Mòbà ni *ṣé*.

Àwọn ọ̀jọ̀gbón ti ṣe iwádíí lórí ọ̀nà ìṣèbèèrè Yorùbá àjùmọ̀lò àti àwọn èka èdè rẹ̀ bíi Àwòrì, Èkìtì, Ìkálẹ̀, Ìgbómìnà, Mòbà, àti Owé (Adeoye, 2019). Wọn ti fí idí rọ̀ múlẹ̀ pé ọ̀nà ìṣèbèèrè ní èdè Yorùbá pín sí ọ̀nà méjì: bèè ni/bèè kọ̀ àti ìbèèrè onídáhùn. Àwọn méjèjèjì ni ó yàtò sí ara wọn ní ilànà sántáàsì àti sémántíkì. Gégé bí wọn ti ṣàlàyé, ìbèèrè bèè ni/bèè kọ̀ mǎa n mú idáhùn bèè ni/bèè kọ̀ wá. Ní idàkejì, ìbèèrè ajemáyọ̀lò mǎa n fẹ́ idáhùn tó gbòòrò.

Ní àfikún, Bamgbose (1990) ní lílo ilànà sántáàsì pín ìbèèrè bèè ni/bèè kọ̀ Yorùbá sí méta: aṣàfihàn gbólóhùn, aṣàpónlẹ̀ gbólóhùn àti àkànpò gbólóhùn. Ó tèsíwájú láti pín ìbèèrè ajemáyọ̀lò sí ọ̀nà méta àwọn ni: : ọ̀rọ̀-orúkọ, ọ̀rọ̀-àpónlẹ̀ àti ọ̀rọ̀-iṣe.. Ní ibámu, Ajíbóyè (2013) ṣe àgbéyèwò sémántíkì atọ̀ka ìbèèrè bèè ni/bèè kọ̀, ó sì pín wọn sí ọ̀nà márùn ún.

2. Gbólóhùn àkíyèsí alátẹnùmọ̀ ní ipèdè Ìjèrò àti Mòbà

Ní abala yìí ni a ọ̀ò ti mẹnba bí èka èdè Ìjèrò àti Mòbà ṣe n ́ ṣe itenunmọ̀ ní agbègbè kóowá wọn, a ọ̀ò yẹ́ ijọra àti iyàtò tí ó wà láàárín gbólóhùn àkíyèsí alátẹnùmọ̀ àwọn èka èdè méjèjèjì wò.

2.1. Gbólóhùn àkíyèsí alátẹnùmọ̀ ní Ìjèrò

Gégé bí a ti mò ṣáájú pé atọ̀ka gbólóhùn **ipèdè** àkíyèsí alátẹnùmọ̀ èka èdè Èkìtì ni *ni*, *li* àti *ki* gégé bí àwọn onímọ̀ bíi Abíódún, Olúmúyiwa àti bèè bèè tí ó ti ṣe iwádíí ti ṣàlàyé. Kò tii sí iwádíí kan pátó lórí ipèdè ipèdè Ìjèrò, atọ̀ka itenunmọ̀ ní èka èdè yìí ni *ni* àti *li*. ipèdè yìí mǎa n ́ ṣe itenunmọ̀ fún olùwà, àbò àti ọ̀rọ̀ iṣe bíi Yorùbá àjùmọ̀lò. Gégé bí ó ti hàn nínú àpẹrẹ̀ isàlẹ̀ yìí.

	Yorùbá	Ìjèrò
(1) a.	Adé ni ó ra aṣọ	Adé lí ra aṣọ
b.	Iṣu ni Bádé jẹ	Uṣu ni Bádé jẹ
d.	Mímú ni Ọpé mú ọ̀bẹ	Mímú ní Ọpé mú ọ̀bẹ

A ṣe àkíyèsí pé ipèdè Ìjèrò mǎa n ́ ṣe itenunmọ̀ nínú èdè wọn bíi Yorùbá àjùmọ̀lò. Wọn mǎa n ́ ṣe itenunmọ̀ fún olùwà, àbò àti ọ̀rọ̀ iṣe. Ní àpẹrẹ̀ (1) ni a ti ri pé ó ṣeṣe láti ṣe itenunmọ̀ nínú èka èdè Ìjèrò. Àkíyèsí mi ni pe atọ̀ka itenunmọ̀ fún olùwà ni *li* nígbà tí atọ̀ka itenunmọ̀ fún àbò àti ọ̀rọ̀ iṣe jẹ́ *ni* bíi ti Yorùbá àjùmọ̀lò. Ọ̀rọ̀ arópò orúkọ eni kejì tí ó n jẹyọ lẹyìn atọ̀ka itenunmọ̀ olùwà ní Yorùbá àjùmọ̀lò kò sí nínú èka èdè Ìjèrò bí a ṣe ri niàpẹrẹ̀

Ìtẹ̀numọ̀ olùwà

- (2) a. Bádé jẹ uṣu
b. Bádé lí jẹ uṣu

Ìtẹ̀numọ̀ àbò

- (3) a. Ọpẹ mú ọbẹ
b. Ọbẹ ni Ọpẹ mú

Ọrọ̀ arọ̀pọ̀ orúkọ ẹ̀ni kejì tí ó ń jẹyọ lẹ́yìn atọ́ka ìtẹ̀numọ̀ olùwà ní Yorùbá àjùmọ̀lò kò sí nínú ẹ̀ka èdè Ìjẹ̀rò. Fún àpẹ̀rẹ̀

	Yorùbá	Ìjẹ̀rò
(4) a.	Kólá ní ó san owó	Kólá lí san eó
b.	Adé ni ó fa omi	Adé ní fa omi

2.2. Gbólóhùn àkíyèsí alátẹ̀numọ̀ ipèdè Mọ̀bà

Ajiboye (2006) ṣàlàyé pé ẹ̀ka èdè Mọ̀bà àti Yorùbá àjùmọ̀lò ní ìjọra púpọ̀. Àhùnṣẹ̀ gbólóhùn àkíyèsí alátẹ̀numọ̀ ẹ̀ka èdè Mọ̀bà àti Yorùbá àjùmọ̀lò jọ ara wọn lópòlópò, ní pàtó, ọ̀rọ̀ tí a fẹ̀ ẹ̀ ìtẹ̀numọ̀ fún ni ó máa ń wà ní iwájú gbólóhùn nínú èdè méjèjì tí atọ́ka ìtẹ̀numọ̀ yóò tẹ̀lẹ́e nínú gbólóhùn. Ẹ̀ka èdè Mọ̀bà náà máa ń ẹ̀ ìtẹ̀numọ̀ fún olùwà, àbò àti ọ̀rọ̀ ịṣe bí a ẹ̀ ri nínú àpẹ̀rẹ̀ wònyí:

	Yorùbá	Mọ̀bà
(5) a.	Bádé ni ó jẹ ịṣu	Bádé lẹ̀ jẹ uṣu
b.	Ịṣu ni Bádé jẹ	Uṣu ni Bádé jẹ
d.	Jíjẹ ni Bádé jẹ ịṣu	Jéjẹ ni Bádé jẹ uṣu

Àwọn àpẹ̀rẹ̀ ọ̀kè wònyí fihàn pé ẹ̀ka èdè Mọ̀bà náà máa ń ẹ̀ ìtẹ̀numọ̀ gbólóhùn gégé bí ti Yorùbá àjùmọ̀lò. Àpẹ̀rẹ̀ (5a) fí ìtẹ̀numọ̀ olùwà nínú gbólóhùn hàn, nígbà ti (5b-d) fihàn pé ìtẹ̀numọ̀ olùwà àti àbò máa ń wáyé nínú ẹ̀ka èdè Mọ̀bà.

- (6) a. Bádé lẹ̀ jẹ uṣu
b. Adé lẹ̀ ra aṣo

3. Ìjọra tí ó wà láàárín gbólóhùn àkíyèsí alátẹ̀numọ̀ ẹ̀ka èdè Ìjẹ̀rò àti Mọ̀bà

Gégé bí ó ti wà nínú àwọn èdè àti ẹ̀ka èdè àgbáyé, ẹ̀ka èdè Ìjẹ̀rò àti Mọ̀bà ní ìjọra díẹ̀ tí a ẹ̀ àkíyèsí nínú iwádíí yí. Nínú àwọn ipèdè kan, wọn máa ń lo atọ́ka **ni** bíi Yorùbá àjùmọ̀lò. Èyí máa ń wáyé nígbà tí àwọn ipèdè méjèjì bá ẹ̀ ìtẹ̀numọ̀ fún àbò àti ọ̀rọ̀ ịṣe gégé bí àpẹ̀rẹ̀ isàlẹ̀ yí. Bákan náà, iwádíí fihàn pé àwọn méjèjì lè lo **li** gégé bí atọ́ka ìtẹ̀numọ̀ nínú àwọn ipèdè mírán

	Ìjẹ̀rò	Mọ̀bà
(7) a.	Aso ni Bola ọ	Aso ni Bola ọ
b.	Uṣu lAade jẹ	Uṣu lAade jẹ

3.1. Ìyàtọ̀ tí ó wà láàárín gbólóhùn àkíyèsí alátẹ̀numọ̀ ipèdè Ìjẹ̀rò àti Mọ̀bà

Tibi tire ni a dá ilé ayé, kò sí ohun ti ó ní ihà ti ó dára tí kò ní ihà búburú, bákan náà ni ó rí fún gbólóhùn àkíyèsí alátẹ̀numọ̀ ipèdè Ìjẹ̀rò àti Mọ̀bà. A ti ẹ̀ àyẹ̀wò ìjọra tí àwọn ipèdè méjèjì ní nípa

şíşẹ itẹnumọ, dandan ni kí a şẹ àyẹwò nípa iyàtò tí ó wà láàárín àwọn ipèdè méjèèjì pèlú. Gégé bí a ti mò pé iyàtò máa n wà láàárín èdè méjì lágbàáyé bẹẹ gégé ni iyàtò wà láàárín gbólóhùn àkíyèsí alátẹnumọ àwọn ipèdè méjèèjì tí à n gbé yẹwò.

	Ìjerò	Mòbà
(8) a.	Bádé lí jẹ uşu	Bádé lẹẹ jẹ uşu
b.	Uşu li Adé jẹ	Uşu li Adé jẹ
d.	Opé ní mú ọbẹ	Opé lẹẹ mú ọbẹ

Àpẹẹrẹ òkè yìí fí iyàtò láàárín àwọn ẹka èdè tí a n gbé yẹwò hàn. (8a) fihàn pé Ìjerò máa n lo **lí** gégé bí atọka itẹnumọ ní àwọn ipèdè kan nígbà tí Mòbà n lo **lẹẹ** ní irú ipèdè bẹẹ nítorí pé wọn kò jinnà sí ara wọn. (8d) fihàn pé Ìjerò máa n lo **ní** gégé bí atọka itẹnumọ nínú àwọn ipèdè kan nígbà tí Mòbà máa n lo **lẹẹ** bí atọka itẹnumọ ní irú ipèdè kan náà.

4. Ọnà Ìşèbèèrè ní ipèdè Ìjerò àti Mòbà

Ní abẹ isòrí yìí, a ọò şẹ àgbéyẹwò bí ẹka èdè Ìjerò àti Mòbà şẹ n şẹ ibèèrè wọn. A ọò fí atọka ibèèrè ẹka èdè méjèèjì hàn. A ọò sì şẹ àgbéyẹwò àwọn ìjọra àti iyàtò tí ó wà láàárín ìşèbèèrè ẹka èdè méjèèjì. Àkíyèsí wa yòò dá lórí ibèèrè bẹẹ ni/bẹẹ kọ àti ibèèrè onídahùn aláláyẹ.

4.1. Ibèèrè bẹẹ ni-bẹẹ kọ ní ẹka èdè Ìjerò

Ní ọye tẹmi, kò tí ì sí ìşẹ tààrà lórí bí ipèdè Ìjerò şẹ n şẹ ibèèrè bẹẹ ni/bẹẹ kọ. Gégé bí àwọn ẹka èdè Èkiti iyókù Ìjerò máa n lo **şé** gégé bí atọka ibèèrè bẹẹ ni/bẹẹ kọ bí àpẹẹrẹ:

	Ìjerò	Yorùbá
(9) a.	Şe Olú ti dé?	Şé Olú ti dé?
b.	Şé àbò rẹ á?	Ñjẹ àbúrò rẹ wá?
d.	Şe ọmọ rẹ í lúlẹ?	Àbí ọmọ rẹ n bẹ nílẹ?

Ní (9a) a lo atọka ibèèrè **şé** bíi Yorùbá àjùmòlò nígbà tí (9b) lo **şé** dípò **ñjẹ**. Bákan náà ní (9d) lo **şé** dípò **àbí**. Ìwádíí fihàn wá pé **şé** nìkan ni atọka ibèèrè bẹẹ ni-bẹẹ kọ ní Ìjerò.

4.2. Ibèèrè bẹẹ ni/bẹẹ kọ ní ẹka èdè Mòbà

Lábẹ isòrí yìí ni a ọò tí şẹ àgbéyẹwò atọka ibèèrè bẹẹ ni/bẹẹ kọ fún ẹka èdè Mòbà. Àwọn àpẹẹrẹ ìsalẹ yìí fí bí ipèdè Mòbà şẹ n şẹ ibèèrè bẹẹ ni/bẹẹ kọ.

	Mòbà	Yorùbá
(10) a.	Şé Olú ti dé?	Şé Olú ti de?
b.	Şé Adé ti jẹun?	Ñjẹ àbúrò rẹ wá?
d.	Àbí ọmọ rẹ í lúlẹ?	Àbí ọmọ rẹ n bẹ nílẹ?

Ní (10a) a lo **şé** bíi ti Yorùbá àjùmòlò nígbà tí (10b) şẹ àmúlo **şé** dípò **ñjẹ** tí Yorùbá àjùmòlò n lò. Bákan náà ní (10d) n lo **àbí** bíi ti Yorùbá àjùmòlò bí ati rí i nínú àpẹẹrẹ tí ó wà ní òkè yìí.

4.3. Ìjọra láàárín ibèèrè bẹẹ ni/bẹẹ kọ ẹka èdè Ìjerò àti Mòbà

Ìwádíí fí hàn wá pé àwọn ipèdè kan wà tí Ìjerò àti Mòbà ti jọ ara wọn ní şíşẹ ibèèrè bẹẹ ni/bẹẹ kọ. Atọka ibèèrè **şé** ni àwọn méjèèjì sáábà máa n lò bí a ti rí i ní àpẹẹrẹ ìsalẹ yìí.

		Ìjero	Mòbà
(11)	a.	Şé Olú ti dé?	Şé Olú ti dé?
	b.	Şé èyè mi ti jí?	Şé èyè èmi à ti jí?

4.4. Ìyàtò láàárín ibéèrè bèè ni/bèè kò ní ẹ̀ka èdè Ìjèrò àti Mòbà

Bí a ti wo ìjọ̀ra àwọn ẹ̀ka èdè wònyí bákan náà ni a gbòdò yẹ ìyàtò wọn wò. Ìyàts diẹ̀ ló wà láàárín wọn gégé bí a ti ri nínú àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ isàlẹ̀ yíí.

		Ìjèrò	Mòbà
(12)	a.	Şí mi yòò rí ọ	Şé mi ọ̀ò rí ọ
	b.	Şò ọ̀mọ̀ rẹ̀ í lúlẹ̀	Àbí ọ̀mọ̀ rẹ̀ í lúlẹ̀

Ní (12a), ó hàn gbangba pé ní àwọn ipèdè kan, Ìjèrò n lo ‘şí’ nígbà tí Mòbà n lo **şé**. Bákan náà ní àwọn ipèdè kan, ipàrójẹ́ máa n wáyé ní ipèdè Ìjèrò nígbà tí àràn-mọ́ máa wáyé ní irú ipèdè kan náà ní ipèdè Mòbà. Síwájú síí, ní àwọn ipèdè tí Ìjèrò ti n lo atọ̀ka ibéèrè **şé** Mòbà n lo **àbí** bí ti Yorùbá àjùmòlò.

5. Ibéèrè onídahùn alálàyé ní ipèdè Ìjèrò

Ibéèrè onídahùn alálàyé yàtò sí ibéèrè bèè ni/bèè kò ní ti pé ó fẹ́ kí a şe ẹ̀kúnrẹ̀rẹ̀ àlàyé lórí idáhùn ibéèrè. 6 ipèdè Ìjèrò gégé bí àwọn èdè miiran ní àwọn atọ̀ka ibéèrè onídahùn alálàyé tiwọn, Ìjèrò n lo wúnrèn ibéèrè mẹ́fà ọ̀tọ̀tọ̀ gégé bí a şewádíí ti fi idí rẹ̀ múlẹ̀, àwọn ni **yèsí, kọ̀ò, èwo, ibo, èlò, kũ** gégé bí a ti ríi nínú àwọn àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ isàlẹ̀ wònyí.

(13)	a.	Yèsí àba rẹ̀ nílẹ̀ í?
	b.	Kọ̀ò jẹ̀ sùn lánáá?
	d.	Èwo ni kée mú?
	e.	Ibo lọ̀ tí í bọ̀?
	ẹ.	Èlò síí ni ata?
	f.	Kũ şẹ̀lẹ̀?

5.1. Ibéèrè onídahùn alálàyé ní ipèdè Mòbà

Bí a bá wo ẹ̀ka èdè tí à n sọ̀rò nípa rẹ̀ yíí, a şe àkíyèsí pé ó yàtò diẹ̀ í àwọn ẹ̀ka èdè àárín gbùngbùn Yorùbá iyókù. Íwádíí yíí fi hàn pé Mòbà ní atọ̀ka ibéèrè ajemáyọ̀lò gégé bí àwọn ẹ̀ka èdè Yorùbá iyókù. ipèdè Mòbà ní atọ̀ka ibéèrè ajemáyọ̀lò mẹ́fà tí wọn jẹ́ **isí, èlò, kabi, kọ̀ò, èwo**, àti **kẹ̀ẹ̀**, bí a ti ri ní àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ isàlẹ̀ wònyí.

(14)	a.	İsí àba rẹ̀ nílẹ̀ í
	b.	Kọ̀ò jẹ̀ sùn lí àná
	d.	Kàá bọ̀ò tíí bọ̀
	e.	Èlò lí ata
	ẹ.	Èwo ni kée mú
	f.	Kẹ̀ẹ̀ şẹ̀lẹ̀

5.2. Ìjọ̀ra láàárín ibéèrè onídahùn alálàyé ní ipèdè Ìjèrò àti Mòbà

Àwọn ìjọ̀ra tí ó şúyọ̀ nínú ibéèrè onídahùn alálàyé ipèdè Ìjèrò àti Mòbà niwònyí. Ní àwọn ipèdè kan, wọn máa n lo atọ̀ka ibéèrè onídahùn kan náà gégé bí ó şe hàn ní àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ isàlẹ̀ yíí.

(15)	Ìjerò	Mòbà
a.	Kò ọ jẹ sùn lanàá	Kò ọ jẹ sùn lanàá
b.	Èwo ni kée mú	Èwo ni kée mú

5.3. Ìyàtò láàárín ibéèrè ajemáyọlò ẹka èdè Ìjerò àti Mòbà

Gégé bí ó ti wà ní àwọn ẹka èdè àgbáyé iyókù, àwọn ẹka èdè méjèjì yí yàtò sí ara wọn ní ọpọlọpọ ọ̀nà bí ó ti hàn ní àtẹ̀ isàlẹ̀ yí.

(16)	Ìjerò	Mòbà
a.	Ibo lọ ti í bọ	kàá bọ̀ ti í bọ
b.	Kī sẹ̀lẹ̀	Kẹ̀ sẹ̀lẹ̀

6. Ìgúnlẹ̀

Nínú iwádíí yí, a ti ẹ̀ àgbéyèwò gbólóhùn àkíyèdí alátẹ̀numọ̀ àti ọ̀nà isèbèèrè ẹka èdè Ìjerò àti Mòbà. Èyí sì ti fihàn bí àwọn ipèdè méjèjì ti a gbéyèwò ẹ̀ n ẹ̀ itẹ̀numọ̀ àti ọ̀nà isèbèèrè wọn, bẹ̀ẹ̀ ní a ti mọ̀ pé àwọn ipèdè méjèjì ní wọn ní ìyàtò àti ìjọra ní gbólóhùn àkíyèsí alátẹ̀numọ̀ àti ọ̀nà isèbèèrè.

Ìwé itọ́kasí

- Ajiboye. (2006). A morpho-syntactic account of ni in Moba Yoruba. *West African Languages* XIII.2, 24.
- Ajiboye, O. (2015). *Current research in African Linguistics*; Cambridge Scholar's Publishing
- Arokoyo, B. (2013). *Unlocking focus construction*. Chridamel Publishing house
- Awobuluyi, O. (1978). Focus construction as Noun phrase. *Linguistics analysis*.
- Awobuluyi, O. (1998). *Awon eka ede Yoruba*. Apero egbe onimo ede Yoruba, 1.
- Bamgbose, A. (1990). *Fonoloji ati girama Yoruba*. Ibadan: University Press Limited.
- Olumuywa, T. (1994). *Awon eka ede Yoruba*. Ibadan: Montem Paperbacks.
- Opadotun, T. (2000). *Akojopo eko ede Yoruba*. Abeokuta: Visual Resouces Publisher.
- Susie, J. (2006). Fous construction in Yoruba: a semantic/pragmatic account. *ZAS Papers in Linguistics*.